

Ціннісні орієнтації, цілепокладання та функція прогнозу підлітків-правопорушників

Ю. М. Красілова

Київський Національний університет імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: k-j-m@ukr.net

Paper received 22.08.17; Accepted for publication 28.08.17.

Анотація. У статті проаналізовано різні підходи до визначення ролі ціннісних орієнтацій та цілепокладання як фактору протиправної поведінки підлітків. Показано, що спрямованість ціннісних орієнтацій у підлітків, які скоїли злочин не є мотивуючим фактором соціально-схвалювальної поведінки. Метою дослідження стало визначення особливостей ціннісних орієнтацій та функції цілепокладання у підлітків-правопорушників. Розроблено типологію підлітків-правопорушників, відповідно до зазначених показників.

Ключові слова: підлітки-правопорушники; ціннісні орієнтації, цілепокладання, функція прогнозу.

Вступ Попередження рецидивної злочинності у світі є актуальною проблемою. Особливо гостро це питання стосується неповнолітніх. Злочинність неповнолітніх має свою специфіку, що зумовлюється соціально-психологічними особливостями цієї категорії осіб та їх статусом у суспільстві.

Підлітковий вік є одним з найскладніших етапів розвитку людини, тому що в цей період відбувається перехід від дитинства до дорослості. Специфіка цього віку – це особливі зміни, пов'язані з фізичним дозріванням, інтелектуальним і особистісним становленням. Психологічні особливості даного вікового періоду збільшують ризик скоєння неповнолітніми правопорушень (висока емоційність та невірноваженість, підвищена агресивність, реакція групування, прагнення наслідувати інших, бажання жити тут і тепер та ін.). На цьому етапі відбувається зміна інтересів, переважає прагнення до самостійності, активної діяльності, формуються ціннісні орієнтації, функція цілепокладання, функція прогнозу. Система ціннісних орієнтацій підлітка перебуває в процесі становлення та є невпорядкованою та нестійкою, так як в цей період ціннісні орієнтації ще формуються. Проблема полягає в тому, що спрямованість ціннісних орієнтацій у підлітків, які скоїли злочин не відрізняються від нормативних, але не є мотивуючим фактором соціально-схвалювальної поведінки.

Короткий огляд публікацій по темі. Ціннісні орієнтації складають основу свідомості особистості, впливають на її розвиток та спрямовані на задоволення потреб. Ціннісні орієнтації є складним структурним утворенням, що включає спрямованість інтересів та систему установок на цілі та засоби життєдіяльності і об'єднані життєвими принципами та ідеалами. [11].

Вершиною системи ціннісних орієнтацій є цінності, які пов'язані з життєвими цілями особистості, вони тісно переплітаються та взаємодоповнюють один одного. Ми погоджуємося із думкою М. Кагана, що цілі характеризують процес діяльності – формально, а цінності – змістовно, тобто, людина ставить перед собою цілі в залежності від своїх цінностей [3].

Система ціннісних орієнтацій формується тільки на вищому рівні розвитку особистості, регулює її поведінку і діяльність у найбільш значущих ситуаціях соціальної активності, в яких виявляється її ставлення до цілей життєдіяльності і засобів задоволення обра-

них цілей (Павліченко А.)

Швалб Ю.М. зазначає, що першим кроком до процесу цілепокладання є самовизначення особистості, тобто людина має визначитися ким хоче бути у житті, а вже потім ставити перед собою цілі, за допомогою яких вона зможе досягти бажаного результату.

Ряд науковців досліджували формування ціннісних орієнтацій у підлітковому віці (Коломієць Н., Пірен М., Флярковська О.) і дійшли висновку, що ціннісні орієнтації безпосередньо формуються під впливом родини, школи, однолітків, ЗМІ і якщо неповнолітній виховується у асоціальному середовищі, то у нього формуються асоціальні ціннісні орієнтації.

Дослідженням базових соціальних цінностей та ціннісних орієнтацій неповнолітніх засуджених у виховних колоніях займався Кушнарьов С.В. і у своєму дослідженні виявив, що цінності дівчат та хлопців відрізняються. Для дівчат на першому місці є щасливе сімейне життя, любов та матеріальне забезпечення, а для хлопців в першу чергу важливим є матеріальне забезпечення та хороші, вірні друзі.

Ціннісні орієнтації неповнолітніх засуджених у виховній колонії також досліджувала Недибалюк О.С. та визначила, що у переважній більшості неповнолітніх засуджених найвищою цінністю в житті є гроші, також на відміну від школярів, правопорушники менше спрямовані на безкорисливу допомогу іншим людям.

Мета нашої статті полягає у визначенні особливостей ціннісних орієнтацій та функції цілепокладання як фактору протиправної поведінки підлітків.

Матеріали і методи. Дослідження проводилося на вибірці неповнолітніх, засуджених до покарань не пов'язаних з позбавленням волі - міста Києва, Київської області (Біла Церква, Богуслав, Васильків, Іванків, Рокитне, Сквиря, Фастів) та міста Житомира і складала 60 осіб, з них – 9 дівчат та 51 хлопець.

Щоб визначити ціннісні орієнтації, цілепокладання, життєві плани, прогноз на майбутнє ми використовували у дослідженні наступні методики: методика « 25 бажань», твір на тему: «Мій день через 5 років» та метод нарративу (О.М. Назарук), модифікований відповідно до нашого дослідження.

Методика « Мій день через 5 років» хороша тим, що дитина сама може фантазувати, написати те, що її турбує в даний момент, те що їй потрібно, те, чого вона сама хоче і ми можемо зрозуміти, що для неї

важливо. І якщо в інших методиках підліток не захоче щось розповісти про себе та свої плани, то в методиці «Мій день через 5 років» він з легкістю може написати те що його турбує, що він планує та ін.

Результати та їх обговорення. У методиці « 25 бажань», після обробки результатів ми визначили такі шкали: матеріальні та духовні, щоб визначити яка цінність для дітей є важливішою, тобто чому вона більше надає перевагу, певним речам, чи має більшу потребу в пізнанні. Інші шкали це: соціально спрямовані (до них можна віднести бажання, які відображають активність у ставленні до суспільних проблем і блага інших людей узагалі) та егоїстично спрямовані (коли бажання дитини стосуються лише її). Результати даної методики ми можемо побачити на **мал.1.**

Мал. 1. Ціннісні орієнтації підлітків – правопорушників

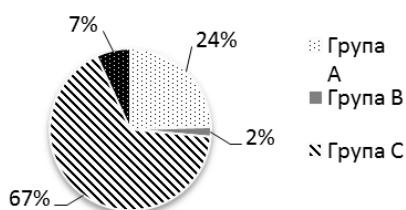

На основі цієї градації ми виявили типи дітей у яких ціннісні орієнтації звелися до двох показників і усі досліджувані були розподілені на 4 групи , а саме:

1. Група А – підлітки у яких переважають матеріальні потреби егоїстичної спрямованості (наприклад: хочу машину; літак; яхту; мотоцикл; ноутбук; айфон; золото; квартиру; гроші та ін.);
2. Група В – підлітки у яких переважають матеріальні потреби соціальної спрямованості (наприклад - хочу заробити на ліки для мами);
3. Група С – підлітки у яких переважають духовні потреби егоїстичної спрямованості (наприклад: хочу подорожувати; відпочити на морі; хочу дружину; хочу тварину та ін.);
4. Група D – підлітки у яких переважають духовні потреби соціальної спрямованості (наприклад: «что бы не было войны»; «что бы родители жили вечно»; « что бы была любовь и понимание во всем мире»).

Результати відповідно до цієї типології ми можемо побачити на **мал. 2.**

Мал. 2 Типи підлітків правопорушників за методикою "25 бажань"

На **мал.2** ми бачимо, що переважає група підлітків, які мають духовні потреби егоїстичної спрямованості. Дуже хороший є той факт, що потреби є духовними і разом з тим, по-перше, вони направлені лиш на самих підлітків, по-друге вони не є суб'єктивними. Складається враження, що неповнолітні справді хочуть «чарівну

паличку», яка б виконувала всі бажання а їм нічого робити не потрібно, про це свідчать такі бажання: «хочу жить красочной, интересной и неповторимой жизнью»; « хочу все, що потрібно для життя»; « хочу жити і ні в чому собі не відмовляти»; « мати багато грошей»; « хочу виграти мільон»; « быть везунчиком»; « хочу вдохновения от кого то, стимул к жизни, стимул что то делать»; « щоб не посадили у в'язницю». Звісно, є неповнолітні, які мають суб'єктивність і їх бажання спрямовані на розвиток та пізнання себе. Це зокрема, бажання наступного характеру: « досягти успіхів у спорті»; « вивчити іспанський»; « навчитися керувати літаком»; « отримати права»; « мати багато знань у моді» та інші, та нажаль таких бажань зовсім мало.

На другому місці підлітки у яких переважають матеріальні потреби егоїстичної спрямованості, тобто у своїх бажаннях підлітки більше зосереджують свою увагу на власних потребах та на задоволенні особистого інтересу, вони байдужі до інших людей і думають лиш про себе та про матеріальні блага. Про це свідчать такі бажання як: « хочу ламборджіні»; « хочу власний басейн»; « хочу вертоліт, квадроцикл» та ін..

На третьому місці підлітки-правопорушники, у яких переважають духовні потреби соціальної спрямованості. Ці бажання, які стосуються інших людей, це насамперед: здоров'я матері та близьких, щоб не було війни в Україні та наявні такі специфічні бажання як: « что бы молодежь не вела аморальный способ жизни»; « что бы все у всех было хорошо» та ін..

На останньому місці у нас знаходяться підлітки у яких переважають матеріальні потреби соціальної спрямованості (хочу заробити на ліки для мами) їх дуже мало, лише – 1%.

У процесі дослідження ми ще виокремили бажання, які були присутні у багатьох підлітків, це бажання мати справжніх та вірних друзів, які не зрадять. Тобто, можна сказати, що цим неповнолітнім не вистачає підтримки та порозуміння з боку однолітків.

Також варто зазначити, що 5 підлітків – правопорушників шкодують про свій злочин і як би мали можливість все виправити та змінили б. Про це свідчать такі бажання: « хочу повернутися у минуле і не скоювати злочин»; « хочу виправитися, змінитися і не красти» та ін..

За допомогою методики « Мій день через 5 років» ми змогли визначити наскільки розвинена функція цілепокладання та функція прогнозу у неповнолітніх правопорушників. Дану методику ми опрацьовували за допомогою методу наративу (О.М. Назарук), але ми цей метод модифікували, так як він стосується події, яка вже відбулася, а у нашому випадку розповідь стосується майбутнього, де неповнолітній має спроекувати своє життя через п'ять років.

Отже, результати за методикою « Мій день через 5 років» дали можливість виокремити три рівні усвідомлення життєвої перспективи підлітка-правопорушника:

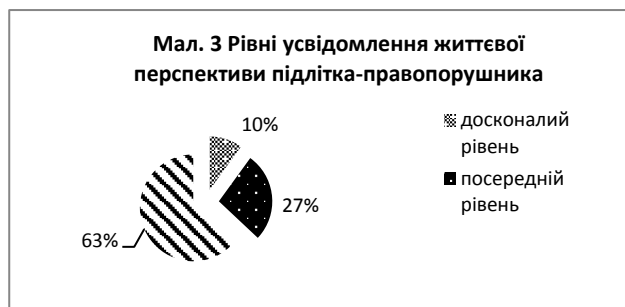
- «досконалий» рівень, оскільки відображає високий рівень усвідомлення життєвої перспективи підлітка;
- «посередній» рівень, оскільки відображає середній рівень усвідомлення життєвої перспективи підлітка;

«недосконалий» рівень, оскільки він відображає низький рівень усвідомлення життєвої перспективи підлітка.

До першої групи були віднесені нарративи, які мали заголовок, чіткий сюжет; висновок, розповідь містила інформацію про певну діяльність, а автор виступав її суб'єктом; загальний емоційний фон – позитивний (можливо, що і спочатку були відображені певні негативні моменти, та завершувалося все добре) ; в нарративі присутні інші персонажі, з якими взаємодіяв автор.

До другої групи були віднесені нарративи, що містили принаймні половину зазначених маркерів, або навіть всі, але іншої якості. Наприклад, заголовок не відображав змісту події або був відсутній; сюжет був нечіткий; висновок сформульований розмито; в оповіданні були представлені різновиди активності (але не діяльності), такі, як розваги, спілкування; взаємодія автора нарративу з персонажем інколи мала характер підкорення або зовсім не відбувалася; загальний емоційний фон був негативний (або подія мала негативне завершення).

До третьої групи були віднесені нарративи, які містили менш ніж половину зазначених маркерів. Наприклад, заголовок відсутній; сюжет представлений вкрай недостатньо; висновки відсутні, замість діяльності в оповіданні йдеться про неструктуровану активність; позиція суб'єкта відсутня; загальний емоційний фон негативний, або інформація про нього взагалі відсутня; з персонажем автор найчастіше не взаємодіяв, або конфліктував чи сперечався, або персонажі відсутні. З результатами методики можна ознайомитися на *Мал.3*

Як бачимо у більшості підлітків - правопорушників переважає недосконалий рівень. Даний рівень відображає низький рівень усвідомлення життєвої перспективи підлітка. Більшість неповнолітніх, яких ми віднесли до цієї групи відсутні проекти власного майбутнього, відсутні цілі, а також вони не вміють планувати свою діяльність, акцентують свою увагу лише на розвагах із друзями, подругою, або ж хочуть лише відпочивати, нічого не робити, наприклад: «Прокинувся, умився, поснідав»; «Поснідав, попив кави, покурих марихуани»; «Живу на морі, катаюся на BMW». Такі підлітки займають у власному житті

позицію спостерігача, відчувають себе невпевнено, відчувають тривогу, страх перед змінами і проблемами. Тому їм важко планувати своє майбутнє, свої дії, тобто функція прогнозу та цілепокладання у підлітків-правопорушників на низькому рівні, а у деяких навіть зовсім відсутня.

Під час виконання цієї методики підлітки мали значні труднощі, почували себе не комфортно, відмовлялися писати, тягнули час, гралися ручкою, ковзали на стільці. Їм важко було налаштуватися на майбутнє, вони не знали про що писати у майбутньому, постійно задавали питання: «А навіщо планувати?»; «Для чого це? Що буде, те буде...»; чи зазначали: «Я не знаю що зі мною буде...»; «Я не знаю, що буде завтра, що вже казати про п'ять років...», що свідчить про невизначеність, невпевненість, відсутність функції прогнозу, навіть у своїх розповідях вони писали: «Я не думаю що через 5 лет что-то измениться в моей жизни, разве что я стану старше...»; «Я свій день через 5 років не уявляю, вибачте», а двоє підлітків-правопорушників взагалі відмовилися виконувати завдання.

Також можна зробити висновок, що підлітки не відчувають себе суб'єктами власної діяльності, від них нічого не залежить, ось, що вони пишуть у своїх нарративах: «Все будет либо – хорошо, либо – плохо...»; «Я буду работать, не знаю кем точно, но надеюсь интересно будет. Надеюсь, что у меня будет семья»; «Надеюсь я стану умнее»; «Через 5 років мабуть, ну надіюся, що стану дизайнером...».

Висновки. Отже, в процесі нашого дослідження ми виокремили групу підлітків, які мають духовні потреби егоїстичної спрямованості, з них: 21 підліток має низький рівень усвідомлення своєї життєвої перспективи; 14 підлітків мають середній рівень усвідомлення своєї життєвої перспективи та лише 6 підлітків мають високий рівень усвідомлення своєї життєвої перспективи. Більшість неповнолітніх, яких ми віднесли до цієї групи відсутні проекти власного майбутнього, відсутні цілі, а також вони не вміють планувати свою діяльність, акцентують свою увагу лише на розвагах із друзями.

Наступна група – підлітки у яких переважають матеріальні потреби егоїстичної спрямованості, серед них 12 неповнолітніх, які мають низький рівень усвідомлення своєї життєвої перспективи та лиш 2 неповнолітні з середнім рівнем усвідомлення своєї життєвої перспективи.

До групи підлітків у яких переважають духовні потреби соціальної спрямованості входять 4 неповнолітніх, які мають низький рівень усвідомлення своєї життєвої перспективи.

До останньої групи підлітків у яких переважають матеріальні потреби соціальної спрямованості, ми віднесли 1 неповнолітнього з низьким рівнем усвідомлення своєї життєвої перспективи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бубнова С.С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система// Психологический журнал. – 1999.- Т.20. № 5 – С. 38 – 44.
2. Жилина Л.Н. Потребности, культура потребления и ценностные ориентации личности: Социологический аспект. – М.: АОН, 1988.
3. Каган М.С. Философская теория ценности.–СПб.: Петрополис, 1997.–205 с.
4. Казмиренко В.П., Федоров К.М. Міждисциплінарні проблеми дослідження цілепокладання// Вісник Київського

- університету. Соціологія. Психологія. Педагогіка.- Випуск 4 –1997.- с. 57–66.
5. Коломієць Н. Формування ціннісних орієнтацій у підлітковому віці [Електронний ресурс] Педагогіка – нова педагогічна думка. Режим доступу: <http://www.staationline.org.ua/pedagog/106/19327-formuvannya-cinnisnix-oriyentacij-u-pidlitkovomu-vici.html>
  6. Кушнар'ов С.В. Теоретико-методологічні основи дослідження базових соціальних цінностей і ціннісних орієнтацій неповнолітніх засуджених [Електронний ресурс] Юридична психологія та педагогіка. 2009, № 2. С. 257 – 266. Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D0%B9/Downloads/urpp_2009_2_26.pdf
  7. Максимова Н.Ю. Основи психології девіантної поведінки: підручник/ Н.Ю.Максимова. – К: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008.–439 с.
  8. Недибалюк О.С. Спрямованість особистості неповнолітніх засуджених як складова соціально-психологічної готовності до ресоціалізації / О.С. Недибалюк // Наука і освіта нового виміру. Педагогіка та психологія. - 2015 р. - т. III (22), випуск 45. - С. 88-91.
  9. Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості// Психологія і суспільство.- № 4.–2005.–С. 98-120.
  10. Пірен Н., Цілюрик О. Ціннісні орієнтації молоді в українському суспільстві на сучасному етапі. [Електронний ресурс] Український науковий журнал. Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. № 4. – 2011. Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/648>
  11. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості//Соціальна психологія.– № 4.–2009.–С. 65-73.
  12. Швалб Ю.М. Целеполагание как феномен сознания.– Киев : Стило, 1997.–72 с.

REFERENCES

1. Bubnova S.S. Tsennostnye oriyentatsyy lychnosty kak mnohomernaya nelyneynaya sistema// Psikhologicheskyy zhurnal. – 1999.- Т.20. № 5 – С. 38 – 44.
2. Zhylyna L.N. Potrebnosty, kul'tura potreblenyaya u tsennostnye oriyentatsyy lychnosty: Sotsyologicheskyy aspekt. – М.: АОН, 1988.
3. Kahan M.S. Fylosofskaya teoriyya tsennosty.– Spb.: Petropolys, 1997.–205 s.
4. Kazmyrenko V.P., Fedorov K.M. Mizhdyststplinaryni problemy doslidzhennya tsilepokladannya// Visnyk Kyivskoho universytetu. Sotsiologiya. Psykholohiya. Pedahohika.- Vypusk 4 –1997.- s. 57–66.
5. Kolomyiets' N. Formuvannya tsinnisnykh oriyentatsiy u pidlitkovomu vitsi [Elektronnyy resurs] Pedahohika – nova pedahohichna dumka. Rezhym dostupu: <http://www.staationline.org.ua/pedagog/106/19327-formuvannya-cinnisnix-oriyentacij-u-pidlitkovomu-vici.html>
6. Kushnar'ov S.V. Teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennya bazovykh sotsial'nykh tsinnostey i tsinnisnykh oriyentatsiy nepovnlitnykh zasudzhenykh [Elektronnyy resurs] Yurydychna psykholohiya ta pedahohika. 2009, № 2. S. 257 – 266. Rezhym dostupu:file:///C:/Users/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D0%B9/Downloads/urpp_2009_2_26.pdf
7. Maksymova N.Yu. Osnovy psykholohiyi deviantnoyi povedinky: pidruchnyk/ N.Yu.Maksymova. – K: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyivskyy universytet», 2008.–439 s.
8. Nedybalyuk O.S. Spryamovanist' osobystosti nepovnlitnykh zasudzhenykh yak skladova sotsial'no-psykholohichnoyi hotovnosti do resotsializatsiyi / O.S. Nedybalyuk // Nauka i osvita novoho vymiru. Pedahohika ta psykholohiya. - 2015 r. - t. III (22), vypusk 45. - S. 88-91.
9. Pavlichenko A. Tsinnisni oriyentatsiyi u systemi stanovlennya osobystosti// Psykholohiya i suspil'stvo.- № 4.–2005.–С. 98-120.
10. Piren N., Tsilyuryk O. Tsinnisni oriyentatsiyi molodi v ukrayins'komu suspil'stvi na suchasnomu etapi. [Elektronnyy resurs] Ukrayins'kyi naukovyy zhurnal. Osvita rehionu. Politolohiya. Psykholohiya. Komunikatsiyi. № 4. – 2011. Rezhym dostupu: <http://social-science.com.ua/article/648>
11. Shayhorodskyy Yu. Tsinnisni oriyentatsiyi v psykholohichniy strukturі osobystosti//Sotsial'na psykholohiya.– № 4.–2009.–С. 65-73.
12. Shvalb Yu.M. Tselepolahanye kak fenomen soznannya.– Kyev : Stylos, 1997.–72 s.

Value orientation, goal-setting and forecast function in adolescent offenders

Y. M. Krasilova

Abstract. Different approaches to the definition of the role of value orientations and goal-setting as a factor of juvenile offending behavior were analyzed. It was shown that the orientation of value orientations in adolescents who committed a crime is not a motivating factor for socially-approbatory behavior. A typology of adolescent offenders has been developed, according to the indicated indicators. The purpose of the study was determination the peculiarities of value orientations and the function of purpose-setting in adolescent offenders.

Keywords: *adolescent offenders, value orientation, goal-setting, forecast function.*

Ценностные ориентации, целеполагание и функция прогноза подростков правонарушителей

Ю. М. Красилова

Аннотация. В статье проанализированы различные подходы к определению роли ценностных ориентаций и целеполагания как фактора противоправного поведения подростков. Показано, что направленность ценностных ориентаций у подростков, которые совершили преступление не является мотивирующим фактором социально-позитивного поведения Целью исследования стало определение особенностей ценностных ориентаций и функции целеполагания у подростков-правонарушителей. Разработана типология подростков-правонарушителей, в соответствии с указанными показателями.

Ключевые слова: *подростки-правонарушители; ценностные ориентации, целеполагание, функция прогноза.*